

*A halál témája és megjelenítési módjai
Eino Leino és Ady Endre
költészetében*

I.	Bevezetés.....	3—5
II.	Ady és Leino költészetének találkozási pontjai.....	5—11
II. 1.	Ady költészetének mitikus jellege	5—9
II. 2.	Leino és a magyar irodalom.....	9—11
III.	A halál témája és ábrázolási módjai Leino és Ady verseiben.....	11—15
IV.	A haláltéma megjelenítése konkrét versekben.....	15—27
IV. 1.	Leino: <i>Túri</i>	16—20
IV. 2.	Ady-versek a <i>Túri</i> val párhuzamban.....	20—23
IV. 3.	Leino: <i>A megrémült fiú</i>	23—27
V.	Összegzés, kitekintés.....	27—29

I. Bevezetés

Dolgozatom témájához, Eino Leino (1878—1926) Ady Endrével (1877—1919) való párhuzamba állításához az adta a kiindulópontot, hogy Kai Laitinen *A finn irodalom története* című részletes irodalomtörténeti áttekintése Leinót „a legnagyobb finn bohém”-nak nevezi, így az életmódja és a tehetsége alapján hasonlítja Adyhoz¹. Azonban kettejük egymás mellé állítása említés szintjén marad, nincs alaposabban kifejtve, nem terjed ki például költészetük jellegére, témáira, motívumaira, műveik nyelvi megformálására, arra, hogyan helyezhetők el a kor irodalmi irányzataiban, milyen hagyományok folytatói és mennyiben újították meg saját nemzetük líráját. Emiatt kérdéses lehet az olvasó számára, milyen alapjai vannak, milyen mértékben poétikai, mennyire ered a korszellemből, a hasonló életmódjukból, megítélésükből, értékelésükből.

A két szerző párhuzamba állítása abból kifolyólag is megalapozottnak tűnik, hogy hasonló pozíciót töltenek be a finn, illetve a magyar irodalomtörténetben, hiszen mindkettőjüket nemzetük modern költészetének megteremtőjeként tartják számon,² a nemzeti újromantika (a szimbolizmus sajátos finn változata) és a szimbolizmus első igazi képviselőjeként. Emiatt tartom érdemesnek Leinót elsősorban Ady mellé állítani, bár a szimbolizmust megelőlegező magyar költőkkel, például Reviczky Gyulával (1855—1889) és Komjáthy Jenővel (1858—1895) történő összehasonlítása.

A dolgozat II. részének alfejezetei Ady költészetének mitikus jellegét és Leino a magyar irodalommal való érintkezéseit ismerteti, felvetve az esetleges, közvetett kölcsönhatásokat, közös kiindulópontokat a Leino és Ady költészetében. Domokos³ kapcsolatba hozza Ady mitikus világképét a *Kalevalával*, bár azt is hangsúlyozza, nem igazolható, hogy a *Kalevala* hatást gyakorolt volna Adyra, sőt arra sincs bizonyíték, hogy ismerte a művet. Ezzel a résszel azt szeretném megmutatni, milyen ősi, mitikus világszemlélet adja Ady költészetének hátterét. Az a fajta halállal kapcsolatos vélekedés, amely ebben a szemléletben megnyilvánul, összefüggésbe hozható a Mindenségben való feloldódás vágyával, így a nietzschei filozófiával. Azonban míg Nietzsche az ént abszolutizálja, Adynál a Minden és az én viszonyában végső soron – költészetének én-központúsága, önmitizálása ellenére – alapvetően a Mindené az uralkodó szerep, ezzel azonosul majd az én a halálban.⁴ Leino költészetének mitikus jellegével nem foglalkozik a dolgozat, hiszen olyan jelentős hatást

¹ Laitinen 1981, 221

² Lahdelma, 1996, 157

³ Domokos 1972, 42—43

⁴ Gintli 2013, 25—26

gyakorolt rá a *Kalevala* – főleg a *Helkavirsiä* (*Tavasziünnepi dalok*, ford. Somkuti, 1912) ciklusaira, hogy külön tanulmány témája lehetne, és született is ezt vizsgáló munka magyarul.⁵ A III. fejezet tágabb áttekintést nyújt arról, hogyan, milyen összefüggésekben és ábrázolási módok által jelenik meg a halál Leino és Ady verseiben. A IV. rész alfejezetei ennek részleges kifejtését tartalmazzák konkrét versek elemzése révén, a *Tuuri* (*Túri*)⁶ esetében alapvetően azzal a módszerrel, hogy egy-egy Leino-vers áll a középpontban, és e köré csoportosul néhány hasonló Ady-vers, majd egy másik Leino vers, a *Tumma* (*A megrémült fiú*) lesz az elemzés tárgya, majd ezzel párhuzamba állítható Ady-verseket említ a dolgozat.

Leino és Ady a finn és a magyar irodalom meghatározó alakjai voltak, pályájukat a XIX. század utolsó éveiben kezdték. Annak ellenére, hogy a „modern” irodalom képviselőjének tekinti őket a kritika, észre kell vennünk, hogy mindkettőjük munkássága erős szálakkal fűződik a romantikához is. Ez Leinónál például a karelianizmus⁷ hatásában, a kalevalai témák gyakori feldolgozásában nyilvánul meg, amely által az európai szimbolizmus felé közeledő költészete erős nemzeti színezetet kapott⁸, Adynál pedig főként a költői szerepfelfogásában érzékelhető⁹. Arra szeretnék rámutatni, hogy annak ellenére, hogy a két költő munkássága nem került közvetlen kölcsönhatásba, mégis összefüggésbe hozhatók a „bohém életformájukon” túl, költészeti és világnézeti alapokra építve¹⁰, de emellett természetesen eltérések is láthatók közöttük. Jelen dolgozatban a halál megjelenítési módjait hasonlítom össze a költészetükben, de számos más szempont lehetséges lenne, nemcsak a költészetükre, hanem az életművükre kiterjedően is. Mivel a halál mindkét költőnél meghatározó, sokszor és sokféleképpen felmerülő téma, nem lehet a vizsgálatot egyes kötetekre vagy ciklusokra

⁵Fábián Ágnes 2012-ben az ELTE-BTK finnugrisztika mesterképzési szakán, fennisztika szakirányon a *Helkavirsiä* I. és II. kötetéről írta a diplomamunkáját, melynek címe: *Myytiset elementit Eino Leinon runosikermässä Helkavirsiä I ja II / Mitológiai motívumok Eino Leino Helkavirsiä I. és II. című versciklusában.*

⁶A zárójelben feltüntetett címek Képes Géza fordításai a *Himnusz a tűzhöz* című, 1978-ban megjelent, Leino verseiből készített válogatáskötetéből. (LEINO, Eino, *Himnusz a tűzhöz. Válogatott versek.* 1978, Budapest, Európa Könyvkiadó). Egyes versek más fordítás(ok)ban is elérhetők magyarul egyéb antológiákban. A későbbi előfordulások során a címeket magyarul használom.

⁷A karelianizmus már a *Kalevala* – melynek runói elsősorban Karjalából származnak – kiadása után megjelent, az értelmiségiek gyűjtő- és tanulmányutakat tettek Karjalában, de a nemzeti újromantika idején az összes művészeti ágra jelentős hatást gyakorolt, nagy szerepe volt a finn nemzeti öntudat megerősítésében, az oroszosítás elleni törekvésekben. A *Kalevala* a finnek számára a nyelvük, költészetük és kultúrájuk ősi voltát igazolta, és azt, hogy őket is megilleti az önálló nemzetként való létezés (Laitinen 1981, 72). Ebből eredt a művészek és értelmiségiek Karjala iránti lelkesedése, itt vélték megtalálni az ősi finn kultúra gyökerét, felértékelődött számukra a karjalai terület (<finnugor.elte.hu/tortenelem/Egyesnepek/Karjalai/karjalairtf>, 3, utoljára megnyitva: 2014. 11. 14. 13:49).

⁸Laitinen 1981, 216—218

⁹Kenyeres 1998, 44—45

¹⁰Lahdelma is annak érdekességét hangsúlyozza, hogy a valódi kölcsönhatás hiánya ellenére sok a hasonlóság Leino és Ady költészete között. (Lahdelma 1996, 162)

szűkíteni. Ezért a kutatás kezdetén egy általánosabb képet próbáltam alkotni arról, hogyan jelenik meg ez a téma a költészetükben, majd saját szempontok alapján választottam ki az elemzett verseket, de természetesen számos más megközelítés, más művek tárgyalása is elképzelhető lenne. Bár Leino esetében először az eredeti finn műveket olvastam, költészetének a magyarul hozzá nem férhető részében nem találtam olyan lényeges vonásokat a haláltémát illetően, amelyek a magyarul is olvasható versein keresztül nem lennének reprezentálhatók, így mivel a dolgozat nyelve magyar, csak olyan versek szerepelnek benne, amelyek fordításban is elérhetők.

II. Ady és Leino költészetének találkozási pontjai

II. 1. Ady költészetének mitikus jellege

Bár Ady egyes feltételezések szerint ismerhette a *Kalevalát*, amely Leino művészetének egyik alapvető ihlető forrását jelentette, eddig nem találtak olyan bizonyítékot, ami ezt igazolná. Domokos Papp István *A Kalevalától Adyig* című tanulmányára hivatkozva azt írja, igaz, hogy nem tudunk arról, hogy Ady tanulmányozta volna a finn eposzt, de egyezések találhatók a *Kalevala* és az Ady által megalkotott költői világ között. Mindkettő egy ősi világ hangulatát eleveníti fel – talán egy közös, régi magyar–finn világot, egy szimbolikus költői univerzum keretein belül. Emellett az Ady-versek sajátos ritmusa nagyon közel áll a kalevalai mértékhez,¹¹ illetve a versek párhuzamos szerkezete, melyben folytonosan egymás mellé helyezi az ellentéteket, szintén a *Kalevala* felépítésére emlékeztet. Azzal együtt, hogy nincs történetileg felfedezhető, konkrét kapcsolat Ady és a *Kalevala* között – sőt éppen ezért –, a közös vonások Ady költői világának mélyrétegét alkotják.¹²

Ady verseinek hangulata, a háttérben álló vagy ábrázolt ősi világkép, Ady költői beszédmódja és verseinek szerkezete valóban akkor is emlékeztet a *Kalevalára*, ha nincs közvetlen kölcsönhatás köztük. Ezen felül Ady mitikus, illetve a(z ős)magyar történelemből vett témái – melyek elemeit gyakran sajátos módon ötvözi¹³ – szintén egy ilyen régi

¹¹Ez a régi finn versforma valószínűleg az ősfinn korszak (Kr. e. 2000-500) végén keletkezhetett, amikor a balti-finn népek ősei még a Finn-öböl déli partján éltek, és még éppen csak elkezdődött a törzsek és nyelvközösségek elkülönülése. A versforma előfordul a nyugati balti-finn népek, így a finnek és a nyugat-karjalaiak költészetében is, de a kelet-karjalaiaknál és a lappoknál nem. A *Kalevala*-forma négyütemű trocheus; az első versláb aránylag szabad, kettő–négy szótagból állhat. Az utána következő verslábakban, ha az első szótag – a szó főhangsúlyos része – hosszú, ez képezi a versláb emelkedő részét, ha rövid, akkor az ereszkedőt. A verssoroknak két fő típusa van: a „tört” sorban nem esik egybe a vers- és a szóhangsúly, a ditrochaikus sort pedig cezúra osztja ketté. Ezen sorok váltakozása adja a jellegzetes kalevalai ritmust (Laitinen 1981, 21).

¹² Domokos 1972, 42–43

¹³ Kenyeres 1998, 21

világsszemlélethez való kötődésről tanúskodnak. Ide tartozhatnak például *Az Illés szekerekén* (1908) kötet *Hideg király országában* ciklusának motívumai, továbbá a *Szeretném, ha szeretnének* (1909) kötet *A vén komornyik* ciklusának egyes versei. Ez utóbbi kötet vezérverse a *Sem utódja, sem boldog őse...* is ide kapcsolódhat, amit az is erősít, hogy a verset követő első ciklus, az *Esze Tamás komája* az ősmagyar történelemből vett elemeket, illetve „kuruc-verseket” tartalmaz.

Ady lírájában jelentős szerepet kap az antik mitológia is – a Bibliából vett szereplők és utalások mellett. Bár a kritikusok korán elkezdtek foglalkozni Ady költészetének mítoszi jellegével (például Horváth János írt róla 1910-ben, Balázs Béla 1919-ben, majd Barta János 1948-ban) Eisemann 1995-ben megjelent, *A lírai én mitológiája Ady Endre költészetében* című munkájában úgy véli¹⁴, fontos elvégzendő feladatok vannak még ennek feltárásában: összefüggésrendszerbe kellene állítani a mitológiai vonásokat, vizsgálni működésük esztétikai logikáját. Tanulmányában a lírai én létmódjának időbeliségével foglalkozik, mivel úgy gondolja, ez lehet az ilyen vizsgálódások kiindulópontja, és a lírai alany értelmezésével kapcsolatban is lényeges, hiszen ez a mítoszi réteg alapvetően határozza meg az én megalkotottságát. Azt is kiemeli, hogy a mitikus világ alakjainak nincsenek határozott körvonalai, folytonos metamorfózisban léteznek, emiatt jelennek meg különböző aspektusaikban az egyes történetekben.¹⁵ A mitológiai lények számára ismeretlen a végleges elmúlás, szemben az időhöz kötött emberrel. Ez az időhöz kötöttség alapvetően meghatározza az ember élethez és halálhoz való viszonyulását, és általában a haláltól való állandó rettegést eredményez.¹⁶ A halhatatlan létezőknek a halál csak változást, önmaguk addigi kereteiből, korlátaiból történő kilépést jelent, lényegében új életet ad.¹⁷

Eisemann kiinduló feltételezése, hogy Ady költői énje alanyiségének színtere tágabb, mint a jelent alkotó földi lét, amely a születés és a halál között tart. Ez Leinónál is hangsúlyossá válik azáltal, hogy mind a mitológiai és a halál utáni világnak, mind a gondolat égbe emelkedésének, ennek célként való megjelenítésének nagy szerepe van. Eisemann három idősíkra kiterjesztve tekinti át a lírai én létezési módját: az eredetként megmutatkozó őskáoszhoz, a születés és a halál közötti, evilági és jelenbeli szakaszhoz és az időtlenségbe vetített, az istenekéhez hasonló újjászületéshez kapcsolódóan¹⁸. Az őskáosz legjellemzőbb

¹⁴Eisemann 1995, 128—129

¹⁵Ezt összefüggésbe hozhatjuk azzal, hogy a lírai szubjektum sokféleképpen, akár ellentétes módokon képződik meg a költészetében.

¹⁶Ez az isten és ember közötti szembeneállás Leino költészetében is meghatározó a halálhoz való viszonyulás szempontjából.

¹⁷Eisemann 1995, 129—130

¹⁸Eisemann 1995, 131

vonása, hogy még nincsenek benne jelen az individuum kiválásával, megformálódásával kialakuló alapvető elkülönülések, ellentétesnek tűnő pólusok, mint az élet és a halál vagy a szellem és az anyag. Mivel a beszéd, a költői megszólalás az individuum őskáoszból való elkülönülésével jöhet létre, a születés és a halál folyamatával analóg jelenségről van szó, ezért a terméketlenség és a halál összefügg.¹⁹

Az írás abbahagyása a földi élet keretei között létező lírai én számára – ami a lírai én megjelenítésének csak egyik aspektusa – egyenlő a halállal, mint ahogy ezt Ady a *Most pedig elnémulunk* (*Szeretném, ha szeretnének*, 1909) című versében is megfogalmazza. Ezt látjuk például a magyar tájon alkotásképtelenné váló költőt, művészt ábrázoló verseiben, amelyek a „magyar Ugar” motívumkörébe tartoznak vagy ezzel állnak közeli rokonságban. Az alkotás és a halhatatlanság összefüggése Leino verseiben is kiemelt szerepet kap. Mint Lahdelma is megállapítja,²⁰ ennek háttérében a romantikus, a dekadens, modern költői szerepnek való megfelelés törekvése áll. A romantikus művészzszeni szerepét felvevő költők azt a benyomást próbálták kelteni, hogy a versírás nem jelent számukra nehézséget, az alkotási folyamat nem tagolódik szakaszokra és utólagos javítás sem szükséges. Annak oka, hogy a költői szerep és feladat kérdései, a lírai én zseniként történő ábrázolása igen meghatározó Ady és Leino költészetében is, részben az, hogy az alkotómunka az elmúlás elleni harcot is jelenti²¹ – legalábbis a lírai én létezésének időhöz kötött szakaszában.

Ahogy a lírai én kiválik az őskáoszból, és belép a földi életbe, elválik egymástól a kezdet és a vég, felbomlik a születés és a halál korábbi egysége, és a lírai alany kiszolgáltatottá válik az idő linearitásának. A jelen az élet színterévé lesz, de a halál fenyegetettségének szemszögéből látszik.²² Ez a perspektíva dominál Ady azon verseiben is, melyekben a halál előtti pillanatban felértékelődik az élet (például: *A Halál pitvarában*, *A Halál: pirkadat* vagy *a Halál a síneken*).

Az idővel, a halállal folytatott harc a folytonos megújulás törekvését foglalja magában, hiszen az ego létrejötte utáni minden későbbi mozzanat a halálhoz viszi közelebb az egyént, ezért inkább azt igyekszik az individuum elérni, hogy visszakapja az eredeti, nagy erejű, a születés pillanatában meglévő életintenzitását. Ez az újjászületés akkor biztosít igazi halhatatlanságot, ha az ember átadja magát az időnek, nem próbál meg ellenállni, hanem visszatér a semmibe, ahonnan származik.²³ A lírai ének ezt az állapotát mutatják például Ady

¹⁹Eisemann 1995, 134, 137—139

²⁰Lahdelma 1996, 159—160

²¹Lahdelma 1996, 159—160

²²Eisemann 1995, 139, 144

²³Eisemann 1995, 143—145

Zuhanás a Semmibe, *A békés eltávozás* című versei. Az eredethez való visszatérés vágya Leino műveiben is többször megszólal, mint a *Kiire kotiin (Hazafelé)*, a *Hautalaulu (Sírvers)* című versekben, és az *Iltatunnelma (Esti hangulat)* is értelmezhető így.

Az eredethez való visszatérés esetében minőségi és térképzetbeli eltérés áll fenn az őskáosztól²⁴. Az idővel való azonosulás az égi szférához kötődik, az az utáni állapothoz, miután az egyén képes túllépni azon, hogy az idő határozza meg az életét, ami egyrészt ahhoz az ősi korhoz való visszatérést jelenti, amikor még nem váltak el egymástól a később ellentétesnek látszó pólusok. Másrészt azonban az individuum már megtapasztalta az elkerülhetetlenül a halál felé haladó, elkülönült formában átélendő emberi sorsot, és az időn felülemelkedve tudott visszatérni az időtlenségbe, az egységek dimenziójába, egy magasabb rendű, szinte isteni létezés birtokába kerülve. A korábban rajta nevető istenekhez hasonlóan örökkévalóvá lett, és ki tudta teljesíteni az igazi, a lehető legmagasabb szellemi szinten álló önmagát.²⁵ Ez még inkább előtérbe helyezi Adynál a „Magam”-motívumot,²⁶ ami azt a benyomást is kelthetné, hogy Ady felfogásában ez a feloldódás mégsem jelenti az individuum tökéletes megszűnését, de véleményem szerint ez inkább azt a felfogást erősíti, hogy a „Magam”-motívum nem korlátozódik a földi létben testet öltő önmagára. Összességében tehát az őskáosz preegzisztens világában meglévő egység áll vissza a lírai én feloldódása után a posztegzisztens kozmoszban, de úgy, hogy a tellurikus lét differenciálatlansága helyett az isteni-transzcendens azonosulás valósul meg²⁷.

Vagyis annak ellenére, hogy a *Kalevalának* nem volt közvetlen befolyása Adyra, meghatározó a költészetében egy ősi, mitikus világkép, amely elsősorban antik mítoszokon alapul, illetve az 1908-ban közreadott *Az Illés szekerén* című kötettől kezdve jelen van lírájában egy szakrális vonal. Egyszerre hatott rá Nietzsche keresztényellenessége és az európai újvallásosság, melynek jellemző vonása, hogy a modern világ embere szeretné, ha megmaradna az életében a vallás misztikus érzete, de elveti a mögötte lévő tanokat, az eszmei hátteret.²⁸ A *Kalevala* is egy ősi világképet tár elénk, szól a világ és a természeti elemek, a régi finnek számára alapvető fontosságú használati tárgyak keletkezéséről, részletes képet ad az ősfinnek hitvilágáról, életmódjáról. Ezen ősi kor mitológiája talán még erőteljesebben hatott Leinóra, mint Adyra az antik mítoszok, hiszen a karelianizmus következtében nagymértékben felerősödött a nemzeti érzés. Ady költészetében is kiemelt szerepe van a

²⁴Eisemann 1995, 132

²⁵Eisemann 1995, 145—147

²⁶Eisemann 1995, 147

²⁷Eisemann 1995, 147

²⁸Kenyeres 1998, 37

nemzethez tartozásnak, melyet az éles, magyarságot ostromozó hangnem mellett a régi magyar történelem alakjainak szerepeltetése, illetve a belőlük levezetett önidentifikálása tesz nyilvánvalóvá. Mindezek alapján egyetértek Domokos azon megállapításával, hogy az ebből az ősi világfelfogásból eredő vonások képezik Ady költői univerzumának legmélyebb rétegét, bázisát. Ez mindenképpen rokonítja Leino lírájával, melyre szintén meghatározó befolyással volt egy erre emlékeztető régi világnézet, nagy hatást gyakorolt műveinek tematikájára, illetve a lét alapvető kérdéseire, a halálhoz és az élethez való viszonyulására, verseinek formájára, képeire.

II. 2. Leino és a magyar irodalom

Eino Leino finn fordításban nem ismerhette Ady verseit, hiszen a *Vapauden tulet* című antológia (amely kilenc Ady-vers fordítását is magában foglalta) 1952-ben jelent meg, a külön Ady verseiből készített három válogatás pedig a '70-es években (*Eliaan vaunuissa*, 1977; *Lensi riikinkukko*, 1978; *Endre Ady 13 verse – 26 suomennosta – 13 Gedichte*, 1978). (Varpio—Szopori Nagy 1990. 188.)²⁹

Finnül olvasta és tisztelte viszont Petőfit, mivel elég gyakran jelentek meg verseinek fordításai folyóiratokban, és elnyerte tetszését Petőfi lírai beszédmódja. Olvasta regényének, *A hohér kötélének Veriviholliset* ('Vérgyűlölők') címmel megjelent fordítását és a verseiből 1892-ben kiadott gyűjteményt. 1922-ben a Suomalaisen kirjallisuuden edistämiskassan nevű alapítvány anyagi támogatást adott Leinónak, hogy fordítsa le Petőfi verseit, és szerkesszen belőlük egy kötetet Petőfi születésének századik évfordulójára, 1923. január 1-jére. Leino ekkoriban nem volt jó mentális állapotban, többször kezelték kórházban és szanatóriumban. Így, bár lelkesedett Petőfiért és a magyarokért, nem volt ereje a munkára koncentrálni, ezért Otto Manninen (1872—1950) költő nyújtott neki segítséget a fordításban, szinte ő végezte el az egész feladatot (amihez Vikár Béla Josef Steinbach és Heinrich Melas német fordításait ajánlotta Leinónak közvetítőül). Végül meg is jelentek a Petőfi verseiből szerkesztett kötetek, 1922-ben és 1923-ban, *Runoja I-II* címmel.³⁰

²⁹ Adyról a kötetekkel kapcsolatban tanulmányok, kritikák is születtek finnül, amelyeket részben magyar szerzők írtak, például 1977-ben Gombár Endrénének jelent meg tanulmánya *Endre Ady ja hänen runoutensa* címmel a *Virittäjässä*. De finn kritikusokat is foglalkoztatott Ady költészete, például 1977-ben az *Aamulehti*-ben publikálta Hannu Launonen a *Lensi riikinkukko – Unkarin runouden uudistaja Endre Ady és a Runoilijan satavuotismuisto – Endre Ady, tulen iskiä* című cikkei. Fontos Anna-Maija Raittila Ady istenes verseit tartalmazó *Eliaan vaunuissa* címmel szerkesztett kötetéhez írt bevezetője 1977-ből, továbbá Kirsti Vaattovaara *Endre Ady* című írása (szintén ebben az évben, a *Savon Sanomat*-ban). (Varpio—Szopori Nagy 1995, 167—168)

³⁰ Peltonen 1978, 81

Leino kifejezetten érdeklődött a magyarság iránt, ezt mutatja például az 1924-ben kiadott *Shemeikan murhe* ('Shemeikka bánata') című kötetében a *Madjaarit* ('Magyarok') című³¹ verse³² – ebben a magyarok nemzeti erejét, kitartását, hősiességét, hazaszeretetét magasztalja, elsősorban az 1848-49-es forradalomhoz és szabadságharchoz, tehát ezen keresztül Petőfihez kapcsolódóan. Hangsúlyozza a rokonságeszmét is, említi az ősoket, párhuzamba hozza a finnek sorsát a magyarokéval, ezzel biztatja őket, hogy mindketten kerültek már elnyomott helyzetbe, de fel tudtak szabadulni alóla. Kitartásra buzdító, lelkesítő hangulatú vers, amely arra a párhuzamra épít, hogy ha a finnek kibírták a történelmi-politikai nehézségeket, beleértve (és szimbolikusan) a zord környezeti viszonyokat, akkor a magyarok jövőbe vetett hite sem szűnhet meg; a hangvétele azt tükrözi, hogy erős szimpátiát érzett a magyarok iránt. Egy korábbi versében, az *Uljas Unkariban* ('Hős Magyarország', *Ajatar* 'Időistennő', 1920) szintén a magyarok hősiességét és bátorságát dicséri, hasonlóan, mint az 1925-ös *Pohjan yhteys* ('Alapegység') című kötetének néhány versében (*Sudet Unkarin* 'Magyarország farkasai', *Hulluvuosi 1848*, 'Az örület éve: 1848', *Turaanin tappa* 'Turán gyilkosa').³³

A magyar olvasók is ismerhették Leinót, hiszen a 17 versből álló *Helkavirsiä* ('Helka-ünnepi dalok'; *helka*³⁴ 'áldozócsütörtökön vagy pünkösdkor gyújtott szabadtéri ünnepi tűz'; *virsi* '1. zsoltár, templomi ének, 2. (népi) ének, vers, dal') első ciklusa már 1914-ben megjelent magyarul Somkuti fordításában, *Tavaszünnepi dalok* címmel. Ezen kívül közel 70 versét fordították magyarra, melyek közül 54-et tartalmaz a Somkuti által szerkesztett, 1943-ban kiadott *Északi lant* című antológia. Emellett több verse olvasható magyarul a *Finn költőkből* című, 1912-ben megjelent, Bán Aladár által fordított gyűjteményben, az 1938-ban megjelent *Északi fény* című válogatásban (ennek fordítói Bán Aladár, Faragó József, Képes Géza, Somkuti és Vikár Béla voltak). Találhatunk Leino-verseket az *Uráli dalokban* (1939, Bán Aladár), az *Északi csillagokban* (1944, Kodolányi János, Képes Géza), a *Finn versek és dalok* című antológiában (1959, Képes Géza) is, de a legjelentősebb a *Himnusz a tűzhez* című, Képes Géza által válogatott, fordított és szerkesztett gyűjtemény (1978). Ezeknek a

³¹Peltonen 1978, 91, 96–97

³²A vers Bán Aladár átültetésében jelent meg *A magyarokhoz* címmel 1938-ban az *Északi fény – Műfordítások finnől* című antológiában.

³³Peltonen 1978, 81

³⁴A Helka-ünnep eredetileg helyi ünnep volt a hämei tartományban lévő Ritvala nevű faluban, melyet a tavasz szentnek vél napjain tartottak: áldozócsütörtökön, a Szent Iván-éjt megelőzően vagy Szent Péter napján. Az ünnep 1832-ben került be a finn köztudatba, amikor Carl Axel Gottlund és Elias Lönnrot is feljegyzéseket készítettek róla. Az ünneplés a következőképpen zajlott: a ritvalai fiatalok összegyűltek a falu központjában, majd a lányok innen indulva bejárták a falut, miközben régi finn versmértékben íródott dalokat (*virsi*) énekeltek. Ezek elnevezése volt a *halkavirsi*. A dalok meghatározott sorrendben következtek egymás után, majd amikor végigénekeltek őket, a lányok visszatértek a kiinduláshoz, és kört alkotva fejezték be a dalolást. Az ünnephez játék és táncmulatság is tartozott, este pedig szabadtéri tüzet raktak (Fábián 2012, 4–5).

gyűjteményekbe foglalt verseknek nagy részét publikálták különböző folyóiratokban is (pl. *Budapesti Szemle, Az Ujság, Katholikus Szemle, Turán, Napkelet, Kelet Népe*).³⁵

III. A halál témája és ábrázolási módjai Leino és Ady verseiben

A két költő halálábrázolásának hátterét a korabeli szellemi irányzatok adják, vagyis a (késő)romantika, a dekadencia, a szimbolizmus, illetve ennek a karelianizmussal színezett sajátos finn változata, a nemzeti újromantika. Véleményem szerint a hasonlóságok nagyrészt ezekből a közös hátteret jelentő irodalmi tendenciákból erednek, ezek eredményezték költészetükben a halál témájának központi szerepét, rokon megjelenítési és megközelítési módjait – a hasonló mitikus világkép és a nietzschei filozófia hatása mellett.

A kultúra történetében kialakultak a halál képi megjelenítésének konvencionalizálódott módjai, melyek alkalmazása, bővítése, megújítása és átalakítása nagymértékben függ a korabeli tendenciáktól. A romantikában kiemelt hangsúllyal jelentkezik a halál és a másvilág témája, előtérbe kerül a misztikum, a különlegesség, a természetfeletti jelenségekkel és az élet-halál kérdésével való foglalkozás. A folklór felértékelődése következtében a finnek népköltészeti kincse, a *Kalevala* hitvilága is erőteljesen hatott Leino halálábrázolására – az alvilág, Tuonela vagy Manala ura, Tuoni vagy Mana komor, zord, ijesztő hatalomként tűnik fel a *Kalevalában* –, és ezt ötvözte az elmúlás széles körben elterjedt képi megjelenítési módjaival. Leino műveiben a halál legtöbbször ember alakjában, egy hívatlan, félelmetes, ismeretlen vendégként jelenik meg, aki szánon viszi magával az áldozatát.³⁶ Erre a típusú halálábrázolásra épít például a *Túri* című vers. A halál megszemélyesítése Adynál is megfigyelhető, de nála mégis elvontabb formákban jelenik meg, mint Leinónál, bár a Leino verseiben feltűnő alak is szimbolikus.

Általános asszociáció a halálnak az idő megállíthatatlan múlásával való összekapcsolása. Leino *Aika (Idő)* című versében is ez kerül a középpontba, de itt úgy tűnik, hogy az ember képes lehet felülemelkedni az idő hatalmán: a gondolatai, a léttel és az elmúlással való foglalkozás során az ember el tud szakadni a fizikai léttől, megvalósíthatja a szellemi szabadságot. Ez szorosan összefügg azzal, amit Eisemann az Ady költészetében megjelenő lírai én mitologizálásáról ír (l. II.1. fejezet).

Leino *Idő* című versében a gondolat magasabb rendű, mint az azt létrehozó ember, sőt úgy tűnik, mintha nem is az ember teremtené a gondolatot, hanem az választana egy méltó

³⁵Jávori szerk. 1975, 140—147

³⁶Tarkiainen 1954, 132

„Szabadságra vágyom,
fényre szomjazom én
s az égi szépség örök tüze éget,
de nem szabadulok a keserű kín
bilincseiből.
Fejem fölemelhetem:
iszapágy rejti testem alakját.
Ha ismered a kint,
te istenátkozta valaki:
átkozd meg az isteneket!”³⁸

Hasonló gondolat jelenik meg a *Túriban* is, hiszen a vers kezdetén az emberek mulandósága és az istenek halhatatlansága közti feszültség hangsúlyozódik, hasonlóan, mint Leino *Jumalien keinu (Istenek hintáján)* című versében. Az *Időhöz* hasonlóan a *Hymi tulelle (Himnusz a tűzhöz)* című művében is a gondolat erejében, maradandó voltában látja a lírai én a halál tragikumának feloldását. Az égés metaforája jelzi a halál felé közeledést, az idő múlásának visszafordíthatatlanságát, és ennek tudatában buzdít a lírai alany az élet minél intenzívebb megélésére. Míg a *Túriban* a halál fenyegetése megbénítja az embert, gátat szab a boldogságának, ebben a versben az élet örömeinek kihasználására ösztönöz. Igaz, hogy az ilyen életmód siettetni az ember fizikai halálát, ugyanakkor viszont az örök életre ad lehetőséget, mivel éppen az élmények erőteljes átélése következtében születnek maradandó gondolatok. Annak tudata, hogy az „önpusztító” életmód elősegíti a fizikai halálát, Adynál is visszatérő téma (például: *Testem, vitéz pajtásom, A Halál-árok titka, A Halál automobilján*). Bár a gondolat halált feloldó mivolta Leinónál nagyobb szerepet kap, a költői szerep kérdése Adynál hangsúlyosabb – erre rengeteg példát lehetne említeni az Ady-versek közül. Ez azt mutatja, hogy a lírai én – egyik aspektusában – kiemelt fontosságúnak tartja a jelenbeli szerepét és munkássága jövőbeli hatását – aminek megvalósulása lényegében egyenlő a halálon történő felülemelkedéssel –, nagyrészt a költői szerep romantikus és dekadens—szimbolista értelmezése következtében.

Leino nemcsak a kalevalai ábrázolás hatására jeleníti meg konkrét személyként a halált, hanem ez összefügg és harmonizál a költeményei, elsősorban a balladáinak epikus jellegével.

³⁸Leino 1978, 15—16

Adynál a nagy kezdőbetűvel írott Halál legfontosabb szimbólumainak egyike, de nem egy meghatározott személy láttatja. Az ő versei között nem egyszerű epikus jellegű alkotást találni, költészetében döntően a lírai hangvétel uralkodik. Leino a halál témáját középpontba állító balladái között említhető a *Kimmon kosto* (*Kimmo bosszúja*), az *Ylermi* (*Ülermi*), az *Ukri* és a *Räikkö Räähkä* (*Az áruló*). A halállal foglalkozó figyelemre méltó epikus költeményei *A megrémült fiú* és a *Kouta* (*Kóta*) is. *A megrémült fiú*ban nem tűnik fel a megszemélyesített halál, a sírból felszóló apa szavain keresztül látjuk az alvilág rémisztő képi ábrázolását. A *Kóta* részletesebben ábrázolja az alvilág rétegeit, de nem a Halál, hanem a Földmanó és az Időistennő alakját látjuk, hasonlóan, mint az *Idő* című versben.

Leino halált megjelenítő szimbólumai vagy inkább metaforái közé tartoznak az olyan, a halál metaforáiként általánosan használt képek is, mint az ős és a tél – például a *Talvilaulu* (*Téli dal*) és az *Isäni muistolle* (*Az apám emlékére*) című verseiben –, vagy az álom, az alvás metaforája – mint az *Iltarukousban* (*Esti ima*). Az is előfordul, hogy hanghatással jelzi a halál közeledtét: például *Kimmo bosszújában* a farkas ordításával, az *Esti imában* a bagoly huhogásával. A halál filozofikusabb, az én feloldódására építő megjelenítését láthatjuk például a *Kiire kotiin* (*Hazafelé*) című versben a patak tengerben való feloldódásának képével. Adynál is gyakran jelzi az ős a halál közeledtét, fenyegető jelenlétét – ennek tipikus példái a *Párisban járt az Ősz* és a *Héja-nász az avaron*. Ő is használja az alvást, az álmot is a halál helyettesítésére (például: *A nagy álom*, *Az ágyam hívogat*). Bagoly alakjában tűnik fel a halál *A rém-mesék uhujában*, és a temető is ismétlődő kép nála (például: *Közel a temetőhöz*, *A mindszeinti temetőben*, a *Nagy sírkerteket mérünk*, *Akik majd elkísérnek*). Leino *Hautaus* (*Temetés*) című versében a halál a háborúhoz kapcsolódva jelenik meg, egy elesett katona temetésén keresztül. Arra is találunk példát, hogy Leinóhoz hasonlóan személyként ábrázolja a halált, de mégsem olyan határozott alakban elképzelt emberként, mint ahogy a *Túriban* látjuk. Ady *A Halál lovai* és *A Csók-csatatér lovagjai* című verseiben megjelenő kép nagyon hasonlít a szánon érkező Halálhoz, valamint a *Bolond*, *halálos éjben* a küszöbön a lírai én útjába álló Halál is ezzel rokon ábrázolás.

Ady nemcsak a Halált fokozza mitikus szimbólummá, hanem a hozzá szorosan kapcsolódó életet is, és kialakítja az Élet-Halál motívumpárt – kifejezetten ezzel a témával foglalkozó ciklusa *Az Élet-Halál titkai* (*A Minden-Titkok versei*, 1910) –, hiszen az egyiket mindig szükségszerűen a másik viszonylatában kell vizsgálni. Az élet-halál kérdésköre Ady egyik legsajátosabb problémája. A fájdalom, a szenvedés életérzésének része; nála az élet nem képzelhető el kín nélkül, sőt azonosítható is a kettő. Az a korban elterjedt felfogás, hogy az élet szenvedés, összefügghetett a Schopenhauer filozófiájára épülő világnézettel, a

kultúrpeesszimizmussal, melynek alapérzése a világfájdalom.³⁹ Ennek legszélsőségebb megnyilvánulása a halálvágy, ami Ady viszonylag sok versében is megszólal (például: *Az ágyam hívogat, A Halál rokona*), így ez a halál egyik fontos megközelítési módja.

Az elmúlás vágya nem egyszerűen csak a kor beteges, a halált előkelőbbnek tartó művészenek pózához köthető, hanem ahhoz a törekvéshez is, hogy az individuum képes legyen kilépni saját határai közül, beleolvadjon az ezen a szinten számára már mindenséggé váló eredetbe. Ennek hatása érezhető például Ady *Álmom: az Isten, A békés eltávozás, A csodák föntje, A percek aratója, A sárga láng, a Zuhanás a Semmibe, az Én sehogyse vagyok* vagy a *Szent Lehetetlenség zsoltárja* című művein. Leinónál is gyakran megfigyelhető hasonló feloldódási vágy – például a *Hazafelé, Hautalaulu (Sírvers), Oi, uni, jumalten lahja (Altató magamnak)* című versekben. Vagyis annak ellenére, hogy bizonyos mértékig a költőről alkotott romantikus és dekadens kép következtében volt jelentős mindkettejüknél, főleg Adynál a halálvágy gondolata, tévedés lenne a problémát csak külső okokból levezetni. Egyetértek Halász megállapításával⁴⁰, miszerint *A Halál rokona* című vers első sorának önmeghatározása („Én a Halál rokona vagyok”⁴¹)

Az élet és a halál nem a létezés Ady és Leino költészetében nem a létezés ellentétes pólusait, vagy a létezést és annak végét jelentik, hanem a létezés különböző stációit, ezért nincs lényeges különbség élet és halál között. Ugyanakkor a halálvágy – eszerint látszólagos – ellentétéként az életigenlés, az élethez való ragaszkodás is hangot kap Leino és Ady költészetében. Leino például az *Elämän koreus (Az élet dísze)* című versében fejezi ki elszánt ragaszkodását az élethez annak nehézségei ellenére is. Ady is gyakran a Halál helyett az Élet mellett foglal állást (például: *Akármilyen csúnya életet, Köszönet az életért*). Az életigenléssel kapcsolatos versek sora is igen hosszas lehetne mindkét költő esetében, a halálvágyat kifejezőkhöz hasonlóan. Azonban mint ahogy az élet és a halál sem jelentik egymás ellenpólusát, a halálvágyat és az életigenlést tartalmazó versek sem adják egymás cáfolatát, hanem még inkább megerősítik azt, hogy a lírai én különböző idősíkokban létezik, és ennek megfelelően különböző, ellentétesnek látszó módokon viszonyul a lét kérdéseéhez. Költészetükben a halálfélelem éppen annyira meghatározó, mint a halálvágy. Az arányok nem módosulnak jelentősen a költői pálya előrehaladásával, mindkét viszonyulás folyton visszatér mindkettejüknél, mivel a lírai én – miután már kivált az őskáoszból – a földi létezés időbeliségében félve tekint a halálra, viszont a mindenségben történő feloldódás örök, isteni

³⁹Halász 1995, 95

⁴⁰Halász 1995, 95–98

⁴¹Ady 1982, 1:67

létezés adó hatalmát felismerve lényeges a „halálban” való kiteljesedés törekvése, a halál fogalmának más, érettebb szempontú megközelítése. Ez alapján Eisemann elképzelése Ady lírai énjének időbeliségéről Leino lírai énjére is kiterjeszthető.

IV. A haláltéma megjelenítése konkrét versekben

Az ismertetett témák egy részét a továbbiakban konkrét verseken keresztül szeretném bemutatni, vizsgálni megjelenésük változatait és rétegeit, hasonlóságait és eltéréseit Leino és Ady költészetében. Először Leino *Túri* című versét állítom a középpontba, majd témák és/vagy motívumok alapján hozzájuk köthető Ady-versekkel foglalkozom. Ezeknek a műveknek a sora nyilván nem lesz teljes – ez a két költő életművének terjedelmét tekintve nem is volna megvalósítható egy dolgozat keretein belül. A cél nem is ez, hanem egyes párhuzamba állítható versekre szeretnék rámutatni, rajtuk keresztül pedig arra, hogy milyen tematikai-poétikai szempontok alapján lehet egymás mellé helyezni a költészetüket, hogy ezáltal közelebb kerüljünk ahhoz, mennyire helytálló az a megállapítás, hogy Leino magyar megfelelője Ady lehetne. Ez az állítás természetesen túlzás, és talán leegyszerűsítettnek, alátámasztatlannak tűnik, de kimutathatók hasonlóságok és összefüggések kettejük művei között, ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni egy ilyen összehasonlítás korlátait és érvényességi körének határait sem.

Nem beszélhetünk konkrétan egyirányú vagy kölcsönhatásról, ugyanakkor például a korabeli európai nagy irodalmi áramlatok, a korszellem, egy közös, európai jellegű műveltség jelentenek kapcsolódási pontot köztük.⁴² Ezen kívül, bár ez lehet, hogy nem tűnik olyan jelentős összefüggésnek, mégis az Adyéhoz igen hasonló korszellem és életmód miatt nevezik Leinót „a legnagyobb finn bohém”-nek, illetve Adyval kapcsolatban szintén akaratlanul is eszünkbe jut a felfokozott tempójú, sok bizonytalanságot, belső vívódást, nyugtalanságot okozó életvitele, amely meghatározta alkotásai keletkezési körülményeit, élete és alkotóképessége időtartamát és intenzitását – ugyanúgy, mint Leino esetében. Ami ezzel összefüggésben poétikai nézőpontból igazán lényeges, az a művekben elénekelt lírai én megjelenési módjai, szerepei. Ezek a kérdések úgy látom, Adynál hangsúlyosabbak, nála nyomatékosabb a szubjektum kiemeltsége, az önmegmutatás szándéka, a költői szerepek

⁴²Mint a Nietzsche filozófiájában való jártasság (Képes 1978, 143), vagy ha időben visszatekintünk a halálábrázolás vonatkozásában, akkor már az ókori görög hagyomány ismeretét is magában foglalja a közös műveltségük, melyben szintén megjelent az élet-halál témája, hiszen az embert régóta foglalkoztatják a lét alapvető kérdései, amihez a maradandó alkotások létrehozásának törekvése is kapcsolódik.

összetettsége, míg Leinónak több az objektív szemszögből megírt verse, ami abból is ered, hogy a költészetében jelentős az epikus jellegű irány. Azonban őt is foglalkoztatja a költői szerep és sors kérdése – például az *Ilmarisen vaellus (Ilmarinen vándorlása)*, *Tuulikannel (Szélkantele)* és a *Rauhattoman rukous (A békétlen ember könyörgése)* című versekben. Noha igaz, hogy Leino költészete gyakran ölt objektívebb alakot, nem kifejezetten a tárgyilagos irányt képviseli, Adynál pedig nagyon hangsúlyos a szubjektum előtérbe helyezése. Az eddig említett kiindulópontokra építve szeretném tehát egymás mellé helyezni Leino és Ady költészetét, az élet és halál kérdéséhez kapcsolódó viszony különböző aspektusait vizsgálva, néhány általam választott vers alapján, a teljesség igénye nélkül.

IV. 1. Leino: *Túri*

A *Túri* című versben (*Helkavirsiä I*, 1903) az ember ösztönös haláltól való rettegése és élethez ragaszkodása kerül előtérbe – vagyis itt a lírai én a földi élet szemszögből tekint a halálra –, illetve az, hogy az elmúlás fenyegető érzése árnyékot vet a korábban boldog, mások és saját maga által szerencsésnek tartott ember életére. Túri először fellelegzik, amikor haladékat kap a Haláltól, úgy érzi, mintha a túlvilágról térne vissza az élők közé, ám a halál biztos tudatában már nem tudja gondtalanul folytatni a megszokott életét – főleg, miután holtan találja fiatal feleségét és a kisfia is meghal. Így közvetlen közelről szembesül a halál mindenhatóságával, azzal, hogy a haladék a legjobb esetben is csak haladék marad, csak pillanatnyi megnyugvást jelenthet – bár először Túrinak nagy megkönnyebbülést jelent a Halál távozása:

„Astui jo tuvasta Tuoni,
painoi kiini pirtin uksen;
hengähti isäntä itse,
hengähtivät vierahatkin.

Tuo oli Tuuri onnellinen,
talonpoika taidollinen,
tunsi päihtyvän verensä,
sydämensä suurentuvan
riemusta remahtavasta;
kaatoi kannuhun olutta,
lausui tuolla lausehella:
»On eloa, on iloa,
pöydät pantuna parasta,

Szép lassan kilép a szobából
az ajtót behajtja halkan.
Fellelegzik a rémült férfi,
vele együtt a vendégek is.

Túri, távoli táj lakója,
boldog férfi, gondos gazda:
vére zúg, zúdul vidáman,
szíve örvengő örömtől
majd kiugrik, úgy kalimpál:
önt sört az öblös kupába,
ilyen szókra nyílik a szája:
»Van mit enni, víg az élet,
rakva az asztalok rogyásig!

yks on riemu miehen riemu:
tulla Tuonelta takaisin,
nähdä Kalman karkkoavan.«⁴³

Férfinak nincs nagyobb öröm,
mint látni: hátrál a halál –
Túri a túlvilágról tért meg!⁴⁴

Leino metonimikus képekkel mutatja be a hivatlan vendégként belépő jeges szakállú, zord arcú, kíméletlen Halált felismerő Túri rémületét, az ijedtség fizikai, nyugtalanságról tanúskodó jeleivel, aminek ellenpontjaként, átmeneti feloldásaként látjuk vérkeringésének újbóli felpezsdülését. Túri korábban is rettegett a Haláltól, a vers a Túri boldogságát és gazdagságát ismertető kezdet után rögtön baljós érzetet keltővé válik, megtörik az alaphelyzetben élénk állított kiegyensúlyozott élet rajza. Túri – mint minden ember – korábban is tudatában volt a földi élet végességének, de inkább csak a távoli jövőben megtörténő eseményként fogta fel, most viszont szembesülnie kellett vele, hogy bármikor bekövetkezhet. Valójában nem is a halál bekövetkeztének időpontja számít, hiszen az ember – amíg nem jut el arra a szintre, hogy egójának feladásával emelkedjen felül az időn – a végsőkéig próbál menekülni előle, sosem érzi úgy, hogy már minden feladatát elvégezte az életben, és kész a halálra. Ahhoz, hogy valaki így érezzen, egy megfelelő szintű szellemi fejlettségre, a halállal kapcsolatos tudásra van szükség. Ezért képes Kóta elfogadni azt az árat – azért, hogy a létezéssel kapcsolatos mindentudás birtokába kerüljön –, hogy ő maga sem tér vissza az alvilágból. Túri viszont először megalázkodva könyörög haladéért, arra hivatkozva, hogy most még képtelen lenne megválni a vagyonától – tehát hangsúlyos a földi javakhoz való ragaszkodás) és a családjától, de azt állítja, hogy néhány nap, hét vagy egy év haladék elegendő lenne ahhoz, hogy meg tudja ezt tenni.⁴⁵

A Halál látszólag beleegyezik, de furcsán mosolyog közben, melynek oka a másnapi visszatérésekor világosodik meg, hiszen tudja, hogy akár száz év kegyelmet is adhatna Túrinak, akkor sem határozná úgy a saját akaratából, hogy elszakad a földi élettől. A vers időszerkezete nem lineáris, nem rögtön másnap tér vissza a Halál a főszereplő udvarára. Az időbeli folytonosság felbomlása azáltal válik nyilvánvalóvá, hogy Túri azt mondja, hogy már egy emberöltőnyi idő telt el a fia halála óta, vagyis a drámai tetőpont felé közeledve balladisztikusan felgyorsul az idő.

⁴³Leino 1977, 8—9

⁴⁴Leino 1978, 107—108

⁴⁵Leino ezt a *Kalevala* énekeiben előforduló gondolatrítmusokra emlékeztető fokozásos-variációs szerkezettel fejezi ki.

Végül Túri már nem látja értelmét a Halállal ellenkezni, hanem keserűen konstatálja, hogy az ember élete rövid és boldogtalan, szemben a halhatatlan istenek boldogságával, majd felszáll a Halál szánjára. Azt az alapvető, halállal kapcsolatos megállapítást fogalmazza meg, hogy igazságtalanságnak az ember igazságtalannak tartja a földi élet rövidejét, és ezáltal keretbe is foglalja a verset, hiszen a költemény az istenek Túri jó sorsát bemutató énekével kezdődik. Ez egyrészt felerősíti az isten és ember közti feszültséget, másrészt viszont a halálba való beletörődés a főszereplő halállal kapcsolatos felfogásának fejlődését, részleges átalakulását is jelezheti, hiszen a halálfélelem már eltűnik.

Abban az értelemben a vers elején kívülről valóban boldognak tűnik Túri élete, hogy bővelkedik földi javakban, és ezeket Túri nem érdemtelenül szerezte, hiszen derék, dolgos férfi. Mégsem lehet gondtalan, mert a halál tudata keserves teherként nehezedik rá. Ennek ellenére – vagy éppen ezért⁴⁶ – megpróbálja minél jobban kihasználni az élet nyújtotta örömeit. A vers elején is iszik, mulatozik, bár már rögtön említi a könnyörtelen halált, amely bármelyik percben véget vethet a földi boldogságának, és hiába próbálja a Halál időleges távozása után az alkohol mámorával feledtetni az átélt borzalmat, a haláltól nem lehet menekülni, mindig készen áll arra, hogy magával vigye újabb áldozatát. A szenvedélyesen élő emberről a külső szemlélő azt hiheti, hogy felszabadult és boldog, nem törődik a gondokkal, miközben valójában az áll az életmódjának hátterében, hogy a halál elől menekül, ez nyugtalanságának kiindulópontja, nem feltétlenül a szenvedélyes életviteléből fakadó problémák (bár az ezáltal okozott fizikai-lelki károsodásokkal is számolni kell).

A vers a lakoma az ókortól kezdve az irodalomban és a képzőművészetekben jelen lévő, gyakran az istenekhez kapcsolódó motívumával kezdődik, illetve a Halál átmeneti távozását követően is folytatja Túri az ivást. Ezt az ünneplést és Túri sorsát Kallankari a Leino műveiben a melankólia megjelenését, ezen belül a halállal, a mulandósághoz való viszonnyal összefonódó kérdéseket tárgyaló diplomamunkájában a Jób könyvében olvasható lakomával és Jób történetével vonja párhuzamba.⁴⁷ Azonban a hirtelen öröm és szabadságérzet ellenére ez nem lehet valódi felszabadultság, hiszen igaz, hogy Túri most megmenekült a Haláltól, de ez nem végleges, és ennek felismerését hiába próbálja az alkohol tudatmódosító hatásával elodázní. Ám itt az alkoholfogyasztás miatti valódi részegség az életöröm, az életben maradás miatti mámorral vegyül, illetve olyan értelmezés is lehetséges, hogy azok az emberek, akik próbálják figyelmen kívül hagyni a mulandóságot, egyfajta mesterségesen létrehozott

⁴⁶Mint ahogy Leino *Az élet díszében* meg is fogalmazza: „Tiedän, että sorrun, sentään – / taikka kenties juuri siksi – / elän suurta sunnuntaita, / tunnen kaikki kauniiksi.” (Leino 1988, 197) / „Jól tudom, megtörök végül, / mégis, vagy tán éppen ezér: / nagy ünnepeket ülök így meg, / szép hát minden, ami csak ér.” (Leino 1978, 112).

⁴⁷Kallankari 2012, 27–28

mámorban élnek. Megünnepli, hogy egy időre megszabadult a halál fenyegetésétől, éppen az ellentétes végpontba csap át a hangulata, mint amilyen a Halál belépésekor volt, de be kell látnia, hogy nem létezik végleges megoldás az elmúlás elkerülésére.

A mítoszokban az istenek és más halhatatlan lények ezt gyakran gúnyos mosollyal szemléli – hasonlóan, mint itt a Halál. Mivel az istenek folytonos metamorfózisban léteznek, többször átéli a halált abban az értelemben véve, hogy az aktuális fizikai formából való kilépést jelenti, így a „halál” számukra valójában új élet.⁴⁸ Bár a *Túri*ban ábrázolt világban nem fejtődik ki ennek a lehetősége, elképzelhető, hogy a halál elfogadása efelé mutat. Az istenek gúnyosságában az is közrejátszik, hogy ők többet tudnak az embereknél, tisztában vannak vele, hogy nem létezik végleges elmúlás, a halál csak átalakulás.

Ady *A tó nevetett* című versében a halandók felett hatalommal bíró, megszemélyesített tó is gúnyosan kacag az egy pillanatig a halálra vágyó, de attól máris visszarettenő páron, a lírai énen és kedvesén. A szerelmespárt⁴⁹ egy Khárónra emlékeztető öreg hajós viszi a ladikján a halál felé; itt a hajóút a nehézségekkel teli élet metaforája, melynek során az ember fokozatosan közeledik a halálhoz. Bár a lírai énben és kedvesében felmerül, hogy talán jobb lenne a halált választani a gyötrő élet helyett, érzik a tó, a mélység vonzerejét – ami összefüggésbe hozható az őskáosszal, a mocsárral – mely az ősállapot gyakori megjelenítője Adynál – és az alkonyat, az éj közeledésének sötétjével egészül ki.⁵⁰ A megszemélyesített tó már előre nevet a gyötrődő embereken, tudja, hogy nem elég bátrak ahhoz, hogy önként a halálba hajózzanak, ezt megakadályozza az ember ösztönös ragaszkodása a földi léthez. Ám végső soron az embernek, Túrinak is bele kell törődnie az elmúlás elkerülhetetlenségébe, és a vers végén már nem is ellenkezik.

Noha Túri állandó jelzője az *onnellinen* ('boldog', de az *onni* másik jelentése a 'szerencse', ami Túri esetében azért lényeges, mert a környezete nemcsak boldognak, hanem szerencsésnek is tartja) és a *taidollinen* ('ügyes, derék, dolgos'). Ezek a jelzők földi nézőpontból valóban illenek rá, ám a Halál viszonylatából nézve ironikus és egyben elkeseredett felhangot is kapnak. A versben szemléltetett helyzet nem csak Túrira érvényes – a költemény epikus jellege szintén erősíti az egyes embertől való elvonatkoztatást –, egyetlen

⁴⁸Eisemann 1995, 130

⁴⁹Itt Ady szokatlan módon T/1.-ben szólal meg a Lédával – bár a versben nem mondja ki a Léda nevet, egyértelmű, hogy róla van szó, hiszen a mű az *Új versek* első ciklusának, a *Léda asszony* zsoltárainak darabja – való közösséget, összefonódást kiemelve. Továbbá esetleg részben az is állhat a háttérben, hogy a haláltól való menekülés nemcsak rá vonatkozik, hanem általában az összes emberre, akikben időnként felmerül, hogy a halál jobb lehet a gyötrelmes életnél, de aztán elvetik a halálvágyat, öngyilkossági gondolatot.

⁵⁰Eisemann 1995, 132–133

halandó sem lehet igazán boldog a halál tudatában, amíg nem tud elszakadni az időhöz kötött lét nézőpontjától.

Azonban, mint ahogy például Leino *Himnusz a tűzhöz, Idő és Tavaszi himnusz* című verseiben látjuk, a földi szférából kiindulva is lehetséges olyan felfogás, miszerint a gondolatok, ezáltal a költői alkotás képes a mulandóságot. Ugyanakkor ez igencsak eszmei szinten fogalmazódik meg, az ideális esetet említi csak, viszont a művészet sosem önmagába zártan, elszigetelten létezik, a recepció oldala ugyanúgy hozzátartozik, mint a létrehozásé. Bár azt is figyelembe kell venni, hogy Leino mindig a gondolatról beszél, amit szinte elkülönít a lélektől, a személyiségtől, tehát kifejezetten az eszme szférájában megszületőnek, ideaként képzei el, de a létrehozás és a megvalósítás műveletével, a megmaradás mikéntjével nem foglalkozik, pedig a gondolat halhatatlansága az eszmék formába öntésén keresztül valósulhat meg.

IV. 2. Ady-versek a *Túrival* párhuzamban

Ha a *Túrival* szeretnénk Ady-verseket párhuzamba vonni, lehetne foglalkozni azokkal a műveivel, amelyekben az Élethez való ragaszkodása nyilvánul meg a Halállal szemben és/vagy az Élet dicsérete, felmagasztalása, de ezen dolgozat keretei között most olyan versekkel foglalkozom, amelyek a haláltól való félelmet és menekülést szólaltatják meg, mivel ezek szorosabban kapcsolódnak a *Túriban* felmerülő problémákhoz. A megközelítési módok különböző, mégis összefüggő lehetőségei jól példázzák, hogy sem Adynál, sem Leinónál nem válik el egymástól határozottan az Élet és a Halál, eredendően összefonódó, kérdések, és az egyikhez való viszonyulás a másikhoz való viszonyból származik.

A Halál lovai (*Az Illés szekérén*, 1908, *Hideg király országában*) a szimbolikussá és a látomásban mitikussá is növesztett Halált lovak, egy ménesre vagy inkább hadseregre emlékeztető, lovakból és lovasokból álló csoport képében jeleníti meg. Ez részben hasonlítható a *Túriban* ábrázolt, szánon érkező Halál-figurához. Földessy⁵¹ *A Csók-csatatér lovagjai* című verssel vonja *A Halál lovait* párhuzamba, amelyben Ady – mint *A csatatér hőseiben* is – a földi élet szimbólumaként jeleníti meg a „Csók-csatatér”. Ady ezekben a műveiben – és persze sok más versében is, hiszen például a Halál és a Csók motívuma erősen összefonódik nála – szoros összefüggésbe hozza a szerelmet az élettel és a halállal, de *A Csók-csatatér lovagjaiban* éppen az eszményi, anyagtalan, a testiségtől függetlenedett

⁵¹Földessy, 1949, 80

szerelmet magasztalja. Ez emlékeztet arra, ahogy Leino szintén dicsőíti az eszméket, de Adynál felmagasztosított érzelemről, és nem gondolatról van szó. Földessy szerint *A Csók-csatatér lovagjai* összetettebben és gazdagabban fejez ki ezzel a verssel rokon tartalmat,⁵² amivel egyetértek, ám *A Csók-csatatér lovagjaiban* Ady az életből kifejezetten csak a szerelem örömeit emeli ki, nem az élet egészéhez való viszonyt. Leino szereplője pedig nem hangsúlyozottan a szerelem miatt ragaszkodik az élethez, hanem általában a földi javak és az ember eredendő életbe való kapaszkodása a fő oka.

Leinónál egy kidolgozott, szimbolikus, megszemélyesített Halál-figurát látunk, míg Adynál a halál lovak képében tűnik fel, de ez is az utazás, az élet világából a halálba való egyirányú közlekedés motívumkörébe tartozik. A lovakon már szellemek ülnek – így fokozódik a vers által megteremtett kísérteties és misztikus légkör –, hiszen akit magával ragad a halál, már az oda vezető útján sem az élők közé tartozik. A *Túri* zárata is hasonló hangulatú, ott is csak a tó jegén a ködbe vesző szánt látjuk, amely tovatűnik az ismeretlenbe. A Halál mindenkit fenyeget, senki sem tudhatja, melyik éjszakán állnak meg az ő háza előtt a halál lovai, ez a kép is erősen emlékeztet a *Túrira*.

A rém-mesék uhujában (*A Minden-Titkok versei*, 1910, *A Szomorúság Titkai*) a halál jelképeként a lírai én ablakához röpködő bagoly jelenik meg egy hajnalon.⁵³ A romantikában jellegzetes kísérteties hangulatot kelt, a szubjektum pedig a rém-mesék uhujára asszociál róla. Reméli, hogy csak álmodja a halál közeledtét,⁵⁴ de felvillan előtte a múltja, a sorsa és az élete, amelyek azonosulnak az uhuval.⁵⁵ A versben megszólaló halálfélelmet annak bizonyosságával indokolja, hogy az élet lényegében a halálhoz vezető út.⁵⁶

A rém-mesék uhujához hasonló félelmet mutat be a *Közel a temetőhöz* (*Vér és arany*, 1907, *A Halál rokona*), de itt nem egy szimbolikus alak sejteti a halált, hanem a lírai alanynak temető felé vélt vagy valós közeledésének képe. A vershelyzet szerint lírai alany éjszaka a szobája ablakából figyeli a falusi temetőt – pontosabban kölcsönösen néznek egymásra a temetővel, mert az is cselekvőként tűnik fel a megszemélyesítés eszköze által. A versbeli megszólaló nem tudja eldönteni, hogy a temető közeledik-e hozzá, vagy fordítva. A falu lakói alszanak, ő pedig virraszt, mert attól retteg, hogy hamarosan magához vonzza a halál – bár az

⁵²Földessy 1949, 81

⁵³Leinónál az *Esti imában* is a bagoly sejteti a halál érkezését.

⁵⁴Bár az álom és az alvás is gyakran jelenik meg az elmúlás metaforájaként, és összekapcsolódnak a tudatunkban.

⁵⁵Földessy szerint az lehetett a vers kiindulópontja, hogy Ady rossz idegállapota következtében egy elszálló baglyot hallucinálhatott, majd amikor rájött, hogy ez nem volt valós, ilyen, az ember közelében elszuhanó halál-szimbólum formájában foglalta versbe (Földessy 1949, 118)

⁵⁶Ezt hangsúlyozottan látjuk például *A fekete zongorában* is.

alvás az álom metaforájaként az ott élő emberekre és általában mindenkire is vonatkoztatható. Az az értelmezés is elképzelhető, hogy az alvó emberek már halottak, abból kiindulva, hogy Ady verseiben gyakran visszatér saját maga halottságának motívuma is (például: *A Szajna partján*, *A rég-halottak pusztáján*, *A Gare de l'Esten*, *A Hágár oltára*, *Gonoszak a halottak*). Egyes verseiben nemcsak a saját halála foglalkoztatja, hanem közös, emberi sorsként tekint a halálra, mint *Az örök halál-menetben* vagy a *Mi lesz holnap?*-ban. A *Sírni, sírni, sírni* című költeményében a lírai alany egy ismeretlen halott temetésén vesz részt.⁵⁷ Mintha saját magát látná halottként, azonosulna az idegen halottal, saját magát is elgyászolná, s ezen keresztül lenne képes igazán mélyen átélni az elmúlás fájalmát és tragikumát. Vagyis olyan jellegű önkettőzés valósul meg benne,⁵⁸ mint például *A Szajna partján*-ban, amelyben az életet a Párizsban tartózkodó énjéhez köti, a halált pedig az elmaradottnak és durvának jellemzett magyarországi énjéhez, de itt a *Sírni, sírni, sírni* című versben a még élő én fedezi fel magát egy idegen halottban. Mintha visszaható szerkezet jönne létre a két énje között, hiszen ő a halál nézője és elszenvedője is.

Az Életem apadó erében (*A Minden-Titkok versei*, 1910, *A Dicsőség Titkai*) is a halálfélelem és az élethez való ragaszkodás jelenik meg, azzal indokolva, hogy költőként még sok mondanivalója van. A lírai alany a jelenlegi kevés örömet és anyagi javat adó életbe is félve kapaszkodik, ezt is jobbnak véli a halálnál és az elnémulásnál, élni akar akkor is, ha ez sok küzdelemmel és szenvedéssel jár. Nem csak a fizikai értelemben vett haláltól fél, attól még inkább, hogy költőként nem lesz mit mondania vagy nem talál a mondanivalójának megfelelő nyelvi formát. A halál és az alkotásra való képesség megszűnése tehát itt szorosan összefonódik, az elnémulás számára egyenlő a halállal. Ez az elképzelés, hogy csak az alkotások létrehozása és azok fennmaradása révén lehet legyőzni az elmúlást, Leino költészetét is átszövi, de ő csak a tiszta gondolatra helyezi a hangsúlyt, a megvalósítást – ami nélkül pedig csak eszmei szinten működhet ez a „mechanizmus” – részben korlátozó erőnek érzi. Ezzel összefüggésben, de magasabb szinten megfogalmazva jelenik meg a mindenségben való feloldódás, az igazi szellemi kiteljesedés megvalósulása.

⁵⁷Hasonlóan, mint Leino a *Temetésben*, de ott a háttérrel adó háború miatt kifejezetten az erőszakos halál kegyetlenségéről van szó.

⁵⁸Földessy 1949, 46

IV. 3. Leino: *A megrémült fiú*

A megrémült fiú (*Helkavirsiä I*, 1903) főszereplője egy szellemlátó képességgel született fiú, aki mindenhol az erdő és a különböző természeti elemekhez kötődő lényeket lát, szellemeket,⁵⁹ ezért minden munka elvégzésére alkalmatlan, hiszen az ijesztő alakok a falusi közösség minden munkavégzési területén feltűnnek. Tumma helyzete azért is különösen nehéz, mert egy régi falusi közösségbe került, ahol haszontalannak és megvetendőnek vélik azt az embert, aki nem képes ellátni a közösség öfenntartásához szükséges feladatokat. Egyedül az édesanyja szereti és próbálja megmenteni a fiát, igyekszik segíteni neki, hogy boldoguljon az életben, a család más tagjai és a közösség már Tumma elveszejtését fontolgatják, nem hajlandók eltérni, hogy valaki tétlenül éljen köztük. Az anyja azt is tudja és megérti, mi az oka a munkavégzésre való alkalmatlanságának, hiszen a riadt fiú mindig hozzá rohan vissza elmesélni, milyen borzalmas alakokat látott. A látomásos képekben a romantikában előtérbe kerülő fantázia uralkodik:

„Palasi mereltä poika,
tuli tupahan,
kerto i kynnet kylmillänsä:
„Kauhea saloilla kansa,
meren kansa kauheampi!
Näin minä Tursahan tulevan,
meren kahtia menevän,
Kalpea karilla istui,
Tyhjä alla ammotteli.”⁶⁰

„Tengerről a fiú megtér,
lihegve lép a szobába,
még körmei is kihültek.
Szól: „Szörnyű az erdők népe,
tenger népe tán még szörnyűbb!
Tengeri szörnyek törtek ott rám,
tenger habja ketté hasadt,
sápadt sellő ült a szirten.
Semmi tátongott a mélyben.”⁶¹

Az anyja hiába küldi különféle feladatok elvégzésére, sehova sem képes beilleszkedni. Ebből a szempontból nézve a közösség is több esélyt ad neki, de a sorozatos sikertelenség láttán már kivetik maguk közül, hiszen a mindennapi megélhetés függött a közös munkavégzéstől. Az okát nem kutatják, nem érdekli őket, és valószínűleg a hiedelmeik ellenére sem találnák a szellemlátást elégséges magyarázatnak, bár arról nem ad információt a vers, hogy tudták-e, mi Tumma riadalmának indítéka – valószínűleg nem, hiszen Tumma mindig csak az édesanyjának mondja el, miért hagyta félben a munkát. A költemény epikus jellegű, és nagy szerepet kapnak benne a párbeszédes részek, amelyekben vagy Tumma az

⁵⁹Azonban itt a „szellem” szót nem a túlvilágról visszajáró kísértet jelentésében kell érteni, hanem a régi finn hitvilág természetfeletti lényekre vonatkozik.

⁶⁰Leino 1977, 82

⁶¹Leino 1978, 120—121

egyik résztvevő, aki az édesanyjához beszél, illetve a vers végén az elhunyt édesapjához. Az anya és az apa is megszólal (az apával folytatott dialógus a vers legkiemeltebb része, és itt a kétsoros versszakokra való tagolás is elevenebbé teszi a beszélgetést), illetve a rokonság (és a közösség) általános véleményét tükrözi az egyik megszólalás: „Suku jo surmata saneli: / „Mitä työstä tyhjän miehen!”⁶² „Már a család kimondja vesztét: / „Nem dolgozik, ne is éljen!”⁶³

Az anyja számára nem új jelenség, hogy a környezetében valaki természetfeletti lényeket lát, hiszen – mint Tumma és az apa párbeszédéből kiderül – Tumma apja is rendelkezett ilyen képességgel, ő azonban megtanulta kezelni, hogy a szellemeket ne érezze megfélemlítőnek, és ne zavarják a hétköznapi életében. Amikor Tumma elbujdosik, és inkább a halált választaná, úgy tűnik, mintha az anyja beletörődne, hogy nem lehet megmenteni a fiát, aki nem az evilági életre való – sőt az anyja adja neki a tanácsot, hogy keresse fel elhunyt édesapját, de épp ezzel segíti elő a helyzet megoldását. Tumma a sírból felszóló apjával való beszélgetés eredményeképpen látja be: annak ellenére, hogy riasztó szellemeket lát, az a kedvezőbb számára, ha megtanul ezzel együtt élni, ugyanis az apa leírása alapján az alvilág még elkeserítőbb és rémisztőbb az életnél:

„Nousi ääni nurmen alta,
sana Tuonelta samosi:
»Säikkyivät isätkin ennen,
toki aikansa elivät.
Autio elämän aamu,
Manan ilta autiampi.
Pirtit on pienet Tuonelassa,
maan alla kaitaiset kamarit,
kuu ei loista, päiv' ei paista,
yksin istut, yksin astut,
toukka seuloo seinähirttä,
itse seulot itseäsi
ikävässä ainaisessa,
haikeassa, vaikeassa.«”⁶⁴

„Hang hallatszott a hant alól,
szállt a szó az alvilágból:
»Apád is megrémült régen,
idejét mégis leélte.
Rideg az élet reggele,
a halál rút éje rosszabb.
Föld alatt a szobák szűkek,
itt lenn minden kamra keskeny.
Hold nem villog, nap nem csillog,
vársz magadban, jársz magadban,
szú rágja a nedves falat,
te meg rágod tenmagadat
az örök szomorúságban,
súlyos, sötét búbanatban.«”⁶⁵

Tummának amellet, hogy nem tudja kezelni a képességét, az a problémája, hogy nem is próbál beilleszkedni a falu közösségébe. Érzékeli, hogy különbözik a többiektől, de nem törekszik arra, hogy megoldja a közte és a falu lakói között fennálló konfliktust. Már maga is

⁶²Leino 1977, 83

⁶³Leino 1978, 121

⁶⁴Leino 1977, 86—87

⁶⁵Leino 1978, 123—124

úgy gondolja, jobb lenne számára a halál, nem lát egyéb megoldási lehetőséget, nem merül fel benne, hogy neki is változnia kellene. Mintha ő sem értené saját magát, és egy idő után felébred benne a büntudat és az önvád, maga is elhiszi, hogy felesleges és értéktelen,⁶⁶ ezért beletörődik, hogy jobb lenne számára a halál. Először az apja arra vonatkozó tanácsai sem adnak neki reményt, hogyan békítse meg a szellemeket énekekkel, varázsigékkel, továbbra is kéri az apját, hogy vigye őt is az alvilágba. A romantikus halálvágy megnyilvánulásának oka, hogy különcsége és túlérzékenysége miatt úgy érzi, hogy nem tud boldogulni az életben, nem tud (és/vagy nem is hajlandó) úgy élni, mint a többiek.⁶⁷

Amikor az apa az alvilágból szól fel Tummához, úgy tűnik, nincs éles átmenet az élet és a halál birodalma között, ilyen kivételes esetekben az alvilágból is lehet kommunikálni az élőkkel, ám az élők szférájába való visszatérés nem lehetséges. Noha ez a figyelmeztetés nem hangzik el expliciten, részben ez is állhat annak háttérében, hogy az apja mindenképpen igyekszik visszatántorítani a fiát attól, hogy a halált válassza. Utal is arra, hogy az alvilágban való, szenvedésekkel teli létezés örökké tart: „itse seulet itseäsi, / ikävässä ainaisessa, / haikeassa, vaikeassa”⁶⁸ „te meg rágod tenmagadat / az örök szomorúságban, / súlyos, sötét búbánatban”⁶⁹ Sötétnek, szomorúságot keltőnek, elrettentőnek festi le az alvilágot, ahol az embernek állandó és végleges magányban kell élnie – ezek a közvetlen tapasztalatai a halál utáni életről.⁷⁰ Így Tumma számára hitelesnek tűnik ez az ábrázolás, és visszaretenti a halál óhajásától. A másik oka, hogy az életbe való visszatérés mellett dönt, hogy az apja példát mutat neki, melynek hatására megváltozik a világgal szembeni magatartása.

Tumma neve Túriéhoz hasonlóan „beszélő név”, hiszen azt jelenti, hogy ’sötét’, illetve a másik jelentése ’komor’, tehát a hajszíne mellett fontosabb, hogy a különleges jellemére és képességére utal. Képes a fordításában úgy is felhasználja a fiú nevének jelentését, hogy, „anyja fekete báránycájá”-nak nevezi,⁷¹ és ez a szólásszerű szófordulat még inkább kiemeli, hogy nem tud beilleszkedni a családjába, a falu közösségébe. A finn eredetiben Leino szó szerint az „anyja sötét bogyójának, bogyós gyümölcsének” nevezi („Tuo oli tumma maammon marja”⁷²). A *marja* szónak kedveskedő, becéző értelme van ebben az esetben, illetve, mivel gyümölcs, az anya—gyermek-viszony metaforája. Jelzi, hogy az anyja számára ez a különlegesnek született gyermek is kedves, viszont mások nem ilyen elfogadóan állnak

⁶⁶Kallankari 2012, 37

⁶⁷Továbbá a verset a szellemvilággal, és ezen belül a kalevalai hitvilággal való kapcsolat is a romantikához köti.

⁶⁸Leino 1977, 87

⁶⁹Leino 1978, 124

⁷⁰Ennek megjelenítésében Leino a népköltészetben megnyilvánuló hiedelmekre és képzelőerejére támaszkodik.

⁷¹Leino 1978, 120

⁷²Leino 1977, 81

hozzá. Tumma tehát követi az apja tanácsát, belátja, hogy mégis jobb az evilági élet a halál földjénél, visszatér a faluba, csendes, kiegyensúlyozott férfi válik belőle. Jókedvvel végez minden munkát, csak annyi árulkodik róla, hogy különös lényeket lát, hogy néha erdei tündérekről, sellőkről énekel (de már szépnek, nem félelmetesnek látja őket, hiszen korábban is inkább azért rémült meg tőlük, mert nem tudta, mi ez a képesség és hogyan kezelje).

Az apa az egyik megszólalásában, amikor azt kérdezi a fiától, miért sír, „heimon helmi”-nek nevezi („Mitä itket, heimon helmi?”⁷³), melynek jelentése ’a család, a nemzetség gyöngye’. Később az epikus jellegű vers „elbeszélője” is megismétli ezt a szerkezetet: „Yhä itki heimon helmi.”⁷⁴ A szófordulatot úgy is lehetne értelmezni, hogy az ilyen jelzővel illetett személy fontos szerepet tölt be a közösségben.⁷⁵ Tumma esetében azonban épp az ellenkezőjét látjuk, a közösség kiveti magából, ám ennek a másik értelmezés is megvalósulhatna, ha például táltosként ki tudná használni a képességét, hiszen az ősi közösségekben a varázslóknak megbecsült, szinte hatalmi pozíciójuk volt (mint Leino verseiben például Kótának, a lapp varázslónak, vagy Ukrinak, aki a képességei által vált a törzs fejedelmévé). Innen nézve Tumma más megvilágításba kerülne, kifejezetten értékesnek tűnik, szemben azzal, milyennek látja őt a közösség és egy idő után már maga is egyetért ezzel. Kisebbrendűségi érzésének oka, hogy nem érti, mi a jelentősége különleges képességének, csak azt érzi, hogy nem képes beilleszkedni ebbe a társadalomba, amelynek a mércéjével valóban feleslegesnek tűnik. Ám miután megváltozik Tumma önmagához és adottságához való viszonya, képes elvégezni mindennapi feladatait, az apja példájából látja, hogy nem megoldhatatlan a helyzete, ő is alkalmazkodik a környezetéhez. Noha igaz, hogy nem kezeli már „átokként” a képességét, de nem is használja ki, „csak” megtanul vele együtt élni, ezért nem is tölti be a rá kiszabott szerepet. Nincs különös hasznára az embereknek, csak egy közülük, arra törekszik, hogy „átlagos” legyen. Nem tagadja meg a képességét, de nem is tulajdonít neki nagyobb jelentőséget.

Ebben a versben a halálvágy ellenpontjaként az apa alvilág ábrázolása bizonyul erőteljesebbnek, és az alvilág a földi élet korlátai között létező ember halálfélelmét tükrözi. Nem merül fel a mindenségben való feloldódás vágya, lehetősége, a megjelenített világkép szerint a földi életet a sötét, hideg alvilágban töltött öröklét, szenvedés követi, tehát a földi világ a nehézségei ellenére is vonzóbbnak mutatkozik az alvilágnál. Tumma halálvágya nem a földi és időbeli korlátok alóli felszabadulás vágyából fakad, hanem abból a helyzetből,

⁷³Leino 1977, 85

⁷⁴Leino 1977, 86

⁷⁵Kallankari 2012, 39

melybe elsősorban alkalmazkodásképtelensége következtében került. Különcsége, különlegessége, vélt életképtelensége miatt vágyik az alvilágba; jelleme erősen emlékeztet a romantikus és a dekadens, túlérzékeny, nem a hétköznapi világban élő költő képére. Tumma esetében ez részben felvett póznak bizonyul, hiszen az alvilág képétől visszarettenve képes lesz boldogulni a mindennapokban.

A halálfélelem ebben a versben is a földi korlátok között gondolkodó ember szemszögéből jelenik meg, tehát nem felülírja a mindenségben történő feloldódás vágyát, hanem azzal párhuzamosan van jelen Leino költészetében, a lírai én időbeliségének korábbi stációjából adódóan. A halálvágy Adynál sem csak az eredethez való magasabb rendű visszatérés vágyából származik, többször nála is romantikus költői szerephez kapcsolódik, mint például *A Halál rokona* (*Vér és arany*, 1908) című versben (bár itt sem csak egy felvett pózról van szó, a halálvágy mélyebből ered). *A Halál rokona* patetikus hangnemétől eltérően az élet nehézségei által okozott fásultság indokolja a halál óhajtasát például *Az ágyam hívogat* (*Szeretném, ha szeretnének*, 1909) című versben – tehát itt a halálvágy a földi nézőponthoz kapcsolódik, annak ellenére, hogy az eddigiekből kiindulva az ember szemszögéből a halálfélelmet várnánk, vagyis a lírai én időbeliségének stációi nem mindig különülnek el élesen, és/vagy több is megjelenhet egy-egy versen belül.

V. Összegzés, kitekintés

Dolgozatom célja az volt, hogy a halál témájának megjelenési módjain keresztül megvizsgáljam, mennyire, milyen hatókörrel és szempontok alapján lehet érvényes az a Laitinen *A finn irodalom története* című könyvében szereplő megállapítás, hogy Leino Ady finn megfelelője lehetne. A téma indoklásakor is kiemelttem, hogy a két költő között nem lehet szó konkrét hatásról vagy kölcsönhatásról, még csak azt sem állíthatjuk, hogy a *Kalevala* mindkettejük egyik ihlető forrása lett volna, hiszen Ady esetében erre nincs bizonyítékunk. Azonban így is vannak olyan – a bohém életmódjuknál sokkal lényegesebb – kapcsolódási pontok, melyek alapján műveik egymás mellé állíthatók. Ezek közé tartoznak a korabeli és az azokat megelőző irodalomtörténeti tendenciák, mint a dekadencia és a szimbolizmus. Ez utóbbi finn változatának, a nemzeti újromantikának a legnagyobb alakja volt Leino, és Ady is a szimbolizmus első igazi képviselőjének számított Magyarországon (bár a hazai szimbolizmus előzményei sem hagyhatók figyelmen kívül), így mindkettejük költészete korszaknyitó jelentőségűnek tekinthető nemzetük irodalomtörténetében. Már csak

ebből kiindulva is érdemes lehet összevetni a lírájukat, és mivel nagyjából egy időben alkották életművüket, összehasonlíthatjuk őket abból a szempontból, mely irodalmi és szellemi irányzatok gyakoroltak rájuk hatást, milyen mértékben és módon.

A romantika hagyományai például a költői szerepfelfogás és a témák tekintetében mindkettejüknél erőteljesen tovább éltek – az előbbi Adynál, az utóbbi Leinónál volt lényegesebb. A szimbolizmus hatása az újszerű, sejtető versnyelvben, a szimbólumok alkalmazásában és a misztikus témák feldolgozásában nyilvánult meg, hiszen a misztikus és kozmikus jellegű témák előtérbe kerülése jelentette a dekadenciából a szimbolizmusba való átlépést. Ugyanakkor a dekadencia és a szimbolizmus nem különíthető el élesen egymástól, a rájuk jellemző elemek keverednek Ady és Leino műveiben is. Ady költészetének misztikus vonásai és témái, például a Mindenben való feloldódás vágya ellenére is hangsúlyosabbak költészetében a dekadens jellemzők, mint Leinónál.

A korabeli európai filozófiai irányzatok ismerete és hatása is közös pontot jelentett Leino és Ady között, és a nietzschei feloldódás gondolata mindkettejük esetében hatást gyakorolt a halálról és az életről alkotott elképzelésükre, ez is hozzájárult a halálvágy megfogalmazódásához, de ennek háttérében a romantikából örökölt és a dekadenciából átvett vonások is álltak. Azonban mivel az élet és a halál – bemutatott filozófiai háttérre alapozva is – szükségszerűen összetartozik, az egyik csak a másik viszonylatában ítéltető meg, a halálhoz kötődően az élettel, az élethez való viszonyulással összefüggő témák is nagy jelentőséggel bírnak mindkettőjük költészetében. Mivel az ember tudatában van saját halandóságának, élete időbeli korlátoltságát tragikusnak érzi, talán valamennyire még akkor is, ha ismeri a mindenségben való feloldódás, és ezzel együtt egyfajta apoteózis lehetőségét. Leino elképzelése a gondolat megmaradásáról is összeegyeztethető és kapcsolatba hozható a feloldódás elméletével. Azonban az ember alapvető ösztöne a földi élethez való ragaszkodás, az ismeretlen haláltól való rettegés, ami mindenki életében elkerülhetetlenül jelen van; az időtlenségben való feloldódás vágya már egy érettebb felfogást tükröz.

Mivel a halál nagyon sokféleképpen és sokrétűen jelenik meg Leino és Ady költészetében, természetesen nem fedheti le a témát ez a dolgozat. Érdemes volna például részletesebben foglalkozni Leino *A megrémült fiú* című versével összefüggésben halálvágyat kifejező Ady-versekkel. Leinónál lehetne részletesebben vizsgálni például az élők és a holtak világa közti kapcsolatteremtés kérdését, illetve a balladáiban gyakran előforduló gyilkosság vagy öngyilkosság témáját. Adyval kapcsolatban tárgyalhatnánk alaposabban az öngyilkossági gondolatot tartalmazó és a lírai én halottságának motívumát tartalmazó verseket. Be lehetne vonni a vizsgálat körbe azokat a műveket is, amelyekben a lírai alany a saját halálát képzei el

dicsőségesnek vagy éppen méltatlannak, egy kudarcot vallott élet lezárásának. Leinónál és Adynál is érdemes elemezni az élethez való ragaszkodásnak hangot adó költeményeket; ezen belül külön csoportba sorolhatnánk azokat, amelyek általánosan az élet szeretetéről szólnak, és azokat, amelyekben a lírai alany az életet és a halált szembeállítva választja az életet. Az összehasonlítás kiterjedhetne Leino és Ady költői szerepfelfogására, amelynek alapvető vonásai a romantikában gyökereznek, hiszen ez szoros kapcsolatban áll a halál kérdésével, leginkább a halálhoz való viszonyulásnak abban a fázisában, amikor a maradandó gondolatok, alkotások létrehozása tűnik a halál legyőzésére alkalmas eszköznek; ettől valójában nem áll távol a feloldódással nyert öröklét, amely a szellemi kiteljesedés egy magasabb szintje. Mindkét attitűd jelen van Leino és Ady világképében, a költői szerepről és a költészetről alkotott felfogásában is.

Úgy vélem, a halál megjelenési módjainak vizsgálata alkalmas volt arra, hogy egy adott szempontból rámutassak Leino és Ady költészetének hasonlóságaira, hiszen ez a téma mindkettejüknél kiemelt jelentőségű, egész életművüket átszövi, és ezzel kapcsolatban is érvényesülnek műveikben a romantikus hagyományok, dekadens és szimbolista vonások, illetve megfigyelhető a korabeli uralkodó filozófiai tendenciák hatása. Ez a dolgozat kiindulópontot adhat a haláltéma Leino és Ady költészetében való teljesebb és részletesebb elemzéséhez, illetve felvetheti annak igényét, hogy más témák alapján is össze lehetne hasonlítani kettejük líráját, például a szerelmes verseik vagy a nemzetük helyzetével és problémáival kapcsolatos műveiket (bár ezek között nemcsak versek szerepelnek, hanem – főként Adynál – publicisztikai írások is). Noha elsősorban a költészetük által váltak nemzetük irodalomtörténetének egyik legmeghatározóbb alakjává, kettejük összehasonlítását egész életművükre is érdemes volna terjeszteni, különös tekintettel az esszéikre – mint ezt Lahdelma is kiemeli.⁷⁶ Ennek során valószínűleg jelentős eltérésekre is fény derülne, viszont ebben a dolgozatban mindenekelőtt költészetük közös pontjait szerettem volna kiemelni, a halál témájának megjelenési módjain keresztül.

⁷⁶Lahdelma 1996, 158

Bibliográfia

- ADY Endre, *Összes versei 1-2.*, 1982, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó
- DOMOKOS Péter, *A finn irodalom fogadtatása Magyarországon*, 1972, Budapest, Akadémiai Kiadó
- EISEMANN György, *Ősformák jelenidőben*, 1995, Budapest, Orpheusz Könyvek
- FÖLDESSY Gyula, *Ady minden titkai. Ady-kommentárok*, 1949, Budapest, Athenaeum
- GINTLI Tibor, *A Minden-élmény jelentősége Ady lírájában*, In: *Irodalmi kalandtúra. Válogatott tanulmányok*, 2013, Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság
- HALÁSZ Előd, *Nietzsche és Ady*, 1995, Budapest, Ictus Kiadó Bt.
- JÁVORI Jenő szerk., *A finnugor népek irodalmának bibliográfiája*, 1975, Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
- KENYERES Zoltán, *Ady Endre*, 1998, Budapest, Korona Kiadó
- KÉPES Géza, *Eino Leino*, In: *Himnusz a tűzhöz. Válogatott versek*, 1978, Budapest, Európa Könyvkiadó
- KOMLÓS Aladár, *A szimbolizmus és a magyar líra*, 1965, Budapest, Akadémiai Kiadó
- LAHDELMA, Tuomo, *Endre Ady ja Eino Leino*, In: BERECHKI András—KLIMA László szerk. *Uralisztikai tanulmányok 7. Ünnepi könyv Domokos Péter tiszteletére*, 1996, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara
- LAITINEN, Kai, *A finn irodalom története*, 1981, Budapest, Gondolat
- LEINO, Eino, *Helkavirsiä*, 1977, Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Otava
- LEINO, Eino, (vál., ford. Képes Géza), *Himnusz a tűzhöz. Válogatott versek*, 1978, Budapest, Európa Könyvkiadó
- LEINO, Eino, *Laulun lahja*, 1988, Hämeenlinna, Karisto Oy:n kirjapaino
- PELTONEN, Aarre M., *Perustutkimuksia Eino Leinosta*, 1978, Tampere, Tampereen yliopisto
- TARKIAINEN, Viljo, *Eino Leinon runoudesta. Tutkimuksia*, 1954, Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Otava
- VARPIO, Yrjö—SZOPORI NAGY Lajos, *Ismerkedő ismerősök*, 1990, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja

Diplomamunkák:

FÁBIÁN Ágnes, *Myytiset elementit Eino Leinon runosikermissä Helkavirsiä I ja II /Mitológiai motívumok Eino Leino Helkavirsiä I. és II. ciklusában*, 2012, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

KALLANKARI, Minna Helena, *Melankolia Eino Leinon teoksissa Helkavirsiä I ja Bellerophon*, 2012, Helsinki, Helsingin yliopisto

Elektronikus hivatkozások:

<finnugor.elte.hu/tortenelem/Egyesnepek/Karjalai/karjalairtf.rtf>, 3. oldal, utoljára megnyitva: 2014. 11. 14. 18:12

<<http://runosto.net/eino-leino/talvi-yo/iku-turso/>>, utoljára megnyitva: 2014. 11. 14. 18:13